

SUBA JÁNOS

A NEMZETI HADSEREG SZERVEZÉSE ÉS DISZLOKÁCIÓJA 1919–1920

1. Bevezetés

Tanulmányukban az önállóvá vált magyar állam fegyveres erejének megszervezését mutatjuk be. Kiinduló időpontunk a Nemzeti Hadsereg megszervezése, zárópontunk a trianoni békediktátum aláírása, amikor a katonai vezetés szembeesül a békeszerződés katonai vonatkozásaival: a létszám, a fegyverzet és a szervezési korlátozásokkal. Ezen időszak vizsgálatának bonyolultságát az okozza, hogy egy időben zajlott le egyrészt a hadsereg felfejlesztése, az addig betiltott rendvédelmi szervek (rendőrség, csendőrség) újjászervezése, másrészt a román hadsereg kivonulása az ország megszállt területeiről, a magyar közigazgatás visszaállítása, és az ellenforradalmi erők megszilárdulása.

2. A katonai közigazgatás újjászervezése

A Magyar Nemzeti Hadsereg volt, az az erő, amely 1919–1921 között a független Magyar Királyság fegyveres erejét is alkotta. 1919. június 9-én, Szegeden Horthy Miklós – a Károlyi-kormány hadügyminisztere – felhívást bocsátott ki a „nemzeti hadsereg” felállításáról. A hadsereget „*a vörös terror leküzdésére, valamint a törvényes rend és a biztonság helyreállítása céljából*” hozták létre. A rendelet visszaállította az 1918. október 31-e előtt érvényben volt szolgálati rendet. Az általános irányelvekben Horthy leszögezte, hogy a hadsereg az általános védkötelezettség alapján nyer kiegészítést, vagyis a katonai szolgálat mindenkire nézve kötelező.¹

Másnap a kormány elrendelte a Magyar Nemzeti Hadsereg megszervezését. A köznyelvben ennek az eleinte csupán néhány száz főt számláló, főleg tisztí (altisztí) századokból álló fegyveres erőnek a neve a „Magyar” előtag nélkül, Nem-

1 Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár (HIM HL) Június 6-i 40/1919. 1. sz. rendelet.

zeti Hadsereggént terjedt el.² Horthy 1919. július 12-én kivált a kormányból, és átvette a Nemzeti Hadsereg főparancsnokságát, amit augusztus 9-én a kormánytól független Fővezérséggé szervezett át. Ez gyakorlatilag Horthy kormányzóvá választásáig működött, és csak 1920. április 1-jén szűnt meg.

1919. augusztus 6-án Haubrich József – a Peidl-kormány hadügyminisztere – hivatalosan is feloszlatta az addigra javarészt magától felbomlott Vörös Hadsereget. Rendeletét a Friedrich-kormány hadügyminisztere, Schnetzer Ferenc vezérőrnagy augusztus 8-án megerősítette. Horthy augusztus 15-én átvette az összes fegyveres erő és testület feletti főparancsnokságot. Ettől kezdve a Nemzeti Hadsereg lett az ország egyetlen, elsődlegesen katonai feladattal bíró fegyveres ereje. Schnetzer egyébként augusztus 9-én rendeletben erősítette meg a Nemzeti Hadsereg, mint egyedüli fegyveres erő felállítását.³

A Nemzeti Hadsereg térnyerése és bevonulása az ország addig megszállt területeire, összefüggött a katonai közigazgatás újjászervezésével. Augusztus 22-én Horthy rendeletet adott ki az 1918 őszéig fennállt (honvéd) katonai közigazgatás újjászervezéséről.⁴ Alapját a volt Magyar Királyi Honvédség katonai kerületei alkották.⁵ 1919 júliusában kettő már körletként működött: a Szombathelyi báró Lehár ezredes vezetésével, aki határellenőrző járőröket és mozgó tartalékot alakított, és a Szegedi körlet, habár a szegedi körletparancsnokságot a parancs nem említi. A Fővezérség Siófokra történt távozását követően az ott hátramaradt parancsnokságot eleve annak tekintették. A szegedi és a debreceni katonai körletparancsnokságot csak 1920. május 1-jével alakították meg, a

2 1920. április 1-jén elrendelték a „magyar királyi” előtag bevezetését minden katonai szervezet, karhatalom, fegyveres testület, állami intézmény stb. hivatalos megnevezése előtt. A fegyveres erő megnevezése ettől kezdve Magyar Királyi Nemzeti Hadsereg lett. (A köznyelvben továbbra is csak Nemzeti Hadsereg maradt.) In: HIM HL 46154/HM. Eln. B/1920. sz. körrendelet.

3 HIM HL 14416/HM. Eln./5./1919. sz. rendelet. Igaz ebben az időben még egy ideig „önálló életet élt” Nyugat-Magyarországon a Lehár Antal ezredes szervezte és vezette legitimista haderő a "Feldbachi tiszti zászlóalj". Lehár 1919. augusztus 5-én lépte át az osztrák-magyar határt, s főhadiszállását Szombathelyen rendezte be. Ekkor 1100 katona – ebből 350 tiszt – felett rendelkezett.

4 HIM HL 95./II./1919. Föv. sz.

5 1914-ben a hat honvéd katonai kerület lefedte a történelmi Magyarország teljes területét: I. Budapest, II. Szeged, III. Kassa, IV. Pozsony, V. Kolozsvár, VI. Zágráb. Területüket úgy szervezték át, hogy egybeessenek a Császári és Királyi Hadsereg katonai kerületeivel. A katonai kerületek hadkiegészítési kerületekre tagozódtak. A Magyar Királyi Honvédség joghatósága alá 28 hadkiegészítési kerület tartozott. Ezek végezték a személyi feltöltést a védkötelezettség alapján.

Tiszántúl román kiürítése után. A budapesti bevonulás után a főváros területét egyelőre a hadügyminisztériumnak rendelték alá.

Az új szabályozás szerint öt katonai körletparancsnokság állt fel: I. Budapesti, II. Siófoki (Sréter István ezredes), a III. Szombathelyi (báró Lehár Antal ezredes), a IV. Kaposvári (Bernátsky Kornél tábornok) és az V. Miskolci. A szombathelyi katonai körletparancsnokság egyben hivatott volt Lehár parancsnokságának és katonai szervezeteinek integrálására is.⁶

A rendelet hangsúlyozta a karhatalmi alakulatok megszervezésének szükségességét, és ennek részletes keresztülvitelét a vármegyei katonai parancsnokságokra ruházta át. Ugyancsak részletesen foglalkozott a mozgó és tiszti tartalékalakulatok szervezésével. A mozgó tartalékokra a szerbek, illetve románok által kiürített területek megszállása miatt volt szükség. A rendelet részletesen taglalta, hogy a siófoki, a szombathelyi és a kaposvári körletben milyen mozgó alakulatok állítandók fel. Például a kaposvári katonai körletre vonatkozóan elrendelte egy gyaloghadosztály felállítását, amely három gyalogezredből, egy lovasszázadból, egy árkászszázadból és három ütegből állna; a három gyalogezredhez szükséges tiszti keret három tiszti század formájában már Bernátsky tábornok rendelkezésére állt. A mozgó tartalékok megszervezéséhez szükséges legénységet a 25–35 éves korosztály megbízható részének behívásával akarták biztosítani.

A román megszálló csapatok kivonása, és a körletenként egy hadosztály megalkotása megkövetelte, egyrészt, hogy a körletparancsnokságok, mint területi hatóságok fővezérség-közvetlenek legyenek, másrészt pedig, hogy a körletparancsnokságok és hadosztályparancsnokságok különválasztásra kerüljenek. A katonai vezetésnek az volt a célja, hogy minden körletből egy gyaloghadosztályt, az egész ország területéről pedig egy lovashadosztályt lehessen felállítani. Ezért vált szükségesé a hadosztályparancsnokságok és a körletparancsnokságok hatásköreinek különválasztása. Dunántúlon lévő három körletben ez azonnal megtörtént, a többi körletben akkor, ahogy azok felállításra kerültek. A Győri katonai kerületi parancsnokság megszűnt, feladatai, személyzete és irattára a Székesfehérvári, Szombathelyi és a Kaposvári kerületek között került felosztásra. A Budapesti, Miskolci (a volt Kassai) és a Szegedi katonai kerületparancsnokságok is megszűntek, személyzetüket és ügykörüket a körletparancsnokságok vették át.

6 A „Lehár-kérdés” csak a második királypuccsot lezáró budaörsi csata után oldódott meg, amelyben Lehár (a király által kinevezett) vezérőrnagy a király hadügyminiszterként IV. Károly oldalán vett részt. Lehár egyébként egy ideig együttműködött Horthyval, 1920. február 25. és március 31. között ő irányította a tiszántúli bevonulást, a román kiürítést követően.

1920-ra mind a hét körletparancsnokság felállt: I. Budapesti, II. Székesfehérvári, III. Szombathelyi, IV. Kaposvári, később – a szerb kivonulás után – a Pécsi, az V. Szegedi, VI. Miskolci, VII. Debreceni körlet. A körletparancsnokságok hatásköre, ügyköre és feladatai ugyanazok voltak, mint eddig.⁷

A katonai körletparancsnokságok kezdetben felügyelték a polgári közigazgatási szerveket is. A katonai és a polgári közigazgatást csak 1919. szeptember 14-én – Horthy fővezér rendeletével – választották ketté, de a karhatalom feletti rendelkezési jogosultságot Horthy nem engedte át a polgári közigazgatás vezetőinek. Gyakorlatilag – a rendkívüli helyzet következményeként – 1919. augusztus 9-től a kormányzóválasztásig, amikor a haderő feletti felügyelet a kormányzói tisztség által ismét a polgári hatósághoz került. A helyzet ellentétes volt a kivételes hatalomról szóló törvényben foglaltakkal,⁸ hiszen abban a kivételes hatalmat a polgári közigazgatásnak biztosította a Magyar Királyság területén a hadművelési területek kivételével.

A rendvédelmi testületek kivonása a kormány, illetve az önkormányzatok hatásköréből a haderőnek alá rendelés a hadsereg belső – karhatalmi feladatait erősítette. Ezt támasztják alá azok a rendvédelmi, karhatalmi szervezetek (alakulások) is, amelyek a hadsereg kötelékébe léptek.

3. A Nemzeti Hadsereg megszervezésének jellemzői

A hadsereg első egységei a szegedi ellenforradalmár tisztekből, a Mars téri laktanya lefegyverzett legénységéből, a Bécsben toborzott katonatisztekből és – kisebb mértékben – a Szegeden és környékén toborzott legénységből állt. A francia megszállás, valamint a behívandó legénység politikai megbízhatatlansága miatt sorozást ekkor Szegeden tartani nem lehetett, s ezért egyelőre a

7 A körlet (kerület) parancsnokság feladata volt: az illetékességi területén a katonai rend és fegyelem, a vagyon- és közbiztonság fenntartása; a nemzet- és államellenes tevékenység megakadályozása; a hadművelési területen harcoló hadtest személyi és anyagi utánpótlásának irányítása; a visszamaradó póttettek, alsófokú katonai területi hatóságok, honvéd-kiegészítő parancsnokságok, bevonulási központok munkájának szabályozása és ellenőrzése; az újabb mozgósítások végrehajtása; együttműködés a polgári közigazgatási hatóságokkal; a kiképzés elvi irányítása. A honvédkerületi parancsnokság parancsnoka az illetékességi területén lévő katona személyek előljárója, közegei útján személyi, anyagi és fegyelmi ügyeik intézője volt. In: HIM HL HM 19142/el. 6.o.-1919. Átmeneti szervei határozványok a katonai körletparancsnokságok számára.

8 1912/LXIII. tc. A háború esetére szóló kivételes intézkedésről. In: CD Jogtár.

Szegeden szervezkedő tisztekből és altisztekből tiszti századokat kezdtek szervezni. 1919 júniusában megalakult Prónay tiszti százada, majd a Baross tiszti század és az Ostenburg-Moravek különítmény, ezek az egységek képezték az új hadsereg magját. A szegedi francia megszálló csapatok parancsnoksága az ellenforradalmi kormány fegyveres erőinek létszámát 1300 főben maximalizálta azzal a lehetőséggel, hogy amennyiben a tanácsköztársaság megdöntése után szükséges, ezt a keretet túlléphetik.⁹

Horthy Miklós az antant számára adott későbbi tájékoztatója szerint Szegedről négy tiszti század, két gyalogzászlóalj, egy huszár- és egy árkászszázad vonult át Dunántúlra. Ez összesen mintegy 2400–2600 fegyverest jelentett, ebből csak a tisztek száma kb. 1000 fő volt.

A Nemzeti Hadsereg első hadrendje¹⁰ 1919 júliusában keletkezett. Ez a Szegedi körlet hadrendje volt. A hadsereg létszáma ekkor 4500 fő volt. Ez egyre növekedett, ami az augusztus 7-én elrendelt országos toborzásnak tudható be, ezt Bernátsky Kornél tábornok irányította. A toborzás nem terjedt túl a Nemzeti Hadsereg által ellenőrzött területek határain. Augusztus 22-én Horthy elrendelte a sorozást.

Bernátsky szeptember 10-i jelentése szerint a Nemzeti Hadsereg létszáma – beleszámítva a Fővezérség irányítása alatt álló egyéb karhatalmi egységeket is – meghaladta a 23 000 főt. Október 15-i jelentése már a 30 000 fős létszám átlépéséről tudósított.

November 30-án a Nemzeti Hadsereg létszáma 56 000 fő, ebből 34 000 fő, az ún. „csendőrtartalék” állományába tartozott. Csendőrtartaléknak a karhatalmi céllal kikülönített, egyben az antant és a megszálló román parancsnokság előtt rejtett alakulatok összességét nevezték. Azaz a haderő 61%-át már bújtatták.

Ez később is így volt, a haderő egy része különböző „csendőrr elnevezések” alatt szerepelt. Az összemosást megkönnyítette, az a tény, hogy minden rendvédelmi szervet, csendőrséget, rendőrséget a hadsereg felügyelete alá helyeztek, és létszámuk szerepelt a hadrendekben. Az 1. táblázatban bemutatjuk, a hadsereg létszámának alakulását, benne az összes „csendőrnek nevezett alakulat” létszámával és azok százalékos részesedésével az összlétszámon belül.

9 Nemes Dezső (1953): Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon, 1919–1921. Budapest. 287–290.

10 A hadrend a fegyveres erők, és minden katonai szervezet (alakulat, intézet stb.) kimutatása, hogy mivel rendelkezik személyi állomány és fegyverzet terén.

**1. táblázat: A „csendőralakulások” létszáma a Nemzeti Hadseregben
1920. I. negyedében**

Időpont	1920. január	1920. május	1920. június	1920. július	1920. szept.	1921. január	1921. febr.	1921. márc.
Hadsereg létszáma	65 245	97 537	100 425	104 299	144 280	112 706	101 081	79 505
"Csendőralakulások"	23 727	49 779	43 370	40 490	25 522	29 495	41 125	17 087
Hds. létszámának %	36%	51%	47%	42%	19%	26%	41%	19%

Forrás: Suba János szerkesztése a HIM HL adatai alapján.

A hadsereg felfejlesztése egyre erőltetett iramban történt. 1920 januárjában 65 245 fő volt, a 100 000-es létszámhatárt júliusban már túllépte (104 299 fő) és szeptemberben tetőzött 144 280 fővel. A karhatalmi alakulatok létszáma is ezzel együtt hullámozott. Hiszen 1920. májusban az összlétszám felét adták, majdnem 50 000 fő tartozott ebbe az állománycsoportba.

A 2. táblázatban ezt a képet tovább árnyaljuk, hiszen az összlétszámba a hivatásos csendőri állományon túl, beletartoztak a "csendőrtartalék" jelzővel ellátott alakulatok és a határcsendőrök is.

2. táblázat: Csendőrség és „csendőralakulások” a Nemzeti Hadsereg hadrendjében

Időpont	Hivatásos csendőralakulatok		„Csendőrtartalék” alakulatok		Határcsendőrség		"Csendőralakulások" (cső. tart.+h.cső.)		Összes csendőrség	
	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
1920. jan.	7149	11%	14 466	22%	2112	3%	16 578	25%	23727	36%
1920. máj.	9554	10%	37052	38%	3173	3%	40225	41%	49779	51%
1920. jún.	9773	10%	34142	34%	3455	3%	37597	37%	47370	47%
1920. júl.	9747	9%	30743	30%			30743	30%	40490	42%
1920. szept.	10802	8%	14720	10%			14720	12%	25522	19%
1921. jan.	12773	11%	13236	12%	3486	3%	16722	12%	29495	26%
1921. febr.	12265	12%	25531	26%	3329	3%	28860	25%	41125	41%
1921. márc.	14671	18%	–	–	2416	3%	–	–	17087	19%

Forrás: Suba János szerkesztése a HIM HL adatai alapján.

A 2. táblázatból kitűnik, hogy a hivatásos csendőrség létszáma az összlétszám 8–12% között mozgott, és állandó emelkedést mutatott, amely a testület újjászervezéséből eredt. A határcsendőrök létszáma 3% volt, 2–3000 fő létszámuk

a Szombathelyi katonai körletet jelentette, ugyanis a nyugati határszakaszon ők teljesítettek szolgálatot.

A legnagyobb ingadozás természetesen a „bújtatott” alakulatok létszámában és arányaiban volt, kezdve az 1921. januári 14 466 fős létszámtól a májusi 37 052, és a júliusi 34 142 fős létszámgig. Ez természetesen a belpolitika helyzet függvényeként alakult, összefüggésben a román hadsereg kivonulásával és az államhatalom megszilárdításával.

4. Hadrendek

4.1. Az 1920. január 15-i hadrend

Dolgozatunk terjedelmi korlátai miatt csak az 1920. év első félévének hadsereg felfejlesztését mutatjuk be. A Nemzeti Hadsereg hadrendjei közül az első 1920. január 15-én kelt.¹¹

1920. január 15-i hadrend szerint a Nemzeti Hadsereg létszáma 65 245 fő (A Budapesti körlet alakulatai nélkül, mert a körlet nem terjesztett fel létszámadatokat). A „mozgó alakulások” a hadosztályok voltak, amelyek szervezése és felállítása megindult, illetve tovább folytatódott. A Budapesti gyaloghadosztály egyelőre, még csak papíron létezett. A Kaposvári hadosztály a Csurgói (2348 fő), Kaposvári (2466 fő) és a Tolnai (3018 fő) ezredekéből egy huszár (351 fő) és egy tüzérosztályból (902 fő) állt, összesen 9361 fővel és 3878 puskával.

A Szombathelyi hadosztály a Vasi (2275 fő), a Zalai (1616 fő) és a Soproni (1823 fő) ezredekéből és a hadosztály-közvetlen alakulatokból állt, összlétszáma 6890 fő és 4521 puska volt.

A Szegedi hadosztály a Szegedi (2761 fő) a Kecskeméti (2264 fő) ezredekéből és a hadosztály-közvetlen alakulatokból állt. Békéscsabán terveztek még egy ezredet felállítani. Összlétszámuk 5877 fő volt.

A Miskolci hadosztály két szervezés alatt lévő: a Miskolci (1746 fő), és az Egri (860 fő) ezredből állt, a Balassagyarmati ezredet még csak tervezték, a hadosztály-közvetlen alakulatok szintén felállítás alatt voltak. Összlétszámuk 3392 fő volt.

A Debreceni katonai körlet területe még román megszállás alatt volt.

A Nemzeti Hadsereg egyetlen lovas magasabb egysége a Budapesti lovas-hadosztály volt. A Dunántúli 1. (1855 fő), és 2. huszárezredből (1389 fő) állt. Szervezés alatt volt a Duna-Tisza közti 3. huszárezred (459 fővel). A hadosztály összlétszáma 2289 fő volt. A hadrendi kimutatás alapján a hadosztályok és az

¹¹ HIM HL HM 1065/el.n.-1.sz.-1920. A Nemzeti Hadsereg hadrendje 1920. január 15.

alárendelt alakulatok összlétszáma 33 786 fő volt (1903 tisztt, 1446 altiszt és 30 444 főnyi legénység).

A hadsereg összlétszámának állománykategóriai megoszlása a következő volt: 3943 tisztt, 8339 altiszt, és 52 963 főnyi legénység.

A csendőrtartalék alakulások összlétszáma 14 466 fő (22%), a csendőrségé 7149 (11%) fő, a határcsendőrségé 2112 fő (3%) volt. A csendőr nevet viselő alakulatok összlétszáma 23 727 fő volt, amely a hadrendi létszám 25%-át tette ki. (lásd a 2. sz. táblázatot.) A létszámhoz hozzávehetjük a még működő katonai rendőrség 769 fős, és az állami rendőrség 3168 fős létszámát is (összesen 27 660 fő).

4.2. A 1920. május 1-i hadrend

A Nemzeti Hadsereg 1920. május 1-i hadrendjében már minden körlet szerepel, összlétszáma ekkor 97 537 fő volt.

A körletek alakulatainál külön szerepeltek a meglévő, a szervezés alatt álló és az egyéb alakulatok, valamint külön kimutatásban szerepelt a csendőrség és a rendőrség létszáma is. Az I. Budapesti körlet létszáma magába foglalta a három hadosztályt: a Budapesti (2731 fő), a Székesfehérvári (5944 fő) és a Budapesti lovashadosztályt (1834 fő), valamint a városparancsnokság alá tartozó alakulatokat és a körlet területén elhelyezkedő intézeteket. (A körlet területén lévő alakulatok létszáma 29 731 fő volt.)

A többi szervezés alatt álló hadosztály: a Kaposvári (5316 fő), a Szegedi (4567 fő), a Miskolci (5496 fő) és a Debreceni (1681 fő) saját körletük hadrendjében szerepelnek. A szombathelyi hadosztály (4515 fő) a VII. Debreceni körletnél van feltüntetve, ugyanis a dunántúli hadosztályok hajtották végre a bevonulást a román erők kivonulásakor 1920 tavaszán. A „mozgó alakulások” azaz a hadosztályok létszáma 32 084 fő volt.

Az alakulatoknál megkülönböztettek menetkészt, szervezés alatt álló és felállítandó alakulatokat. Az alakulatoknál a részletezés finomodott, létszám tekintetében több állománycsoportot különböztettek meg: hivatásos tisztt, nem hivatásos (tartalékos) tisztt, hivatásos altisztt, nem hivatásos altisztt és egyéb legénység.

A hadsereg létszámába számolták a különböző nevek alatt szervezet alakulatokat is, ennek megfelelően a létszámuk is emelkedett. A csendőrtartalék név alatt 37 052 fő szerepelt, ez majdnem 20 000 főnyi növekedést jelentett. Így ezen alakulatok a haderő 38%-át tették ki. A hivatásos csendőrök létszáma 9554 fő volt, tehát 10%-on maradt. A Szombathelyi körlet határcsendőr alakulatainak létszáma több mint ezer fővel nőtt, elérte a 3173 főt (de százalékos megoszlásuk maradt 3%). A csendőralakulatok összlétszáma 40 225 fő volt, a hadsereg 41 %-át jelentette. (lásd a 2. sz. táblázatot). A rendőrség létszáma 7315 fő volt.

A hadrendi kimutatás alapján a hadosztályok és az alárendelt alakulatok létszáma 97 537 fő volt (7127 tiszt, 2959 tartalékos tiszt, 6987 hivatásos altiszt és 80 467 főnyi legénység).

4.3. A 1920. június 1-i hadrend

A Nemzeti Hadsereg 1920. június 1-i hadrendjében a hadsereg létszáma 100 425 fő volt, ami 2888 fő emelkedést jelentett.

Az I. Budapesti körlet létszáma magába foglalta a Budapesti (3056 fő) és a Székesfehérvári (4379 fő) gyaloghadosztályt, a Budapesti lovashadosztályt (1638 fő), valamint a városparancsnokság alá tartozó alakulatokat, és a körlet területén elhelyezkedő intézetek létszámát (összesen 27 688 fő).

A többi szervezés alatt álló hadosztályok: a Kaposvári (5808 fő), a Szegedi (6654 fő), a Miskolci (5244 fő) és a Debreceni (2769 fő) a saját körletük hadrendjében szerepelnek. A szombathelyi hadosztály (3980 fő) a VII. Debreceni körletnél van feltüntetve. A „területen kívüli alakulatok” létszáma 33 528 fő volt.

A csendőralakulatok létszáma viszont csökkent. A csendőrtartalék név alatt 34 142 fő szerepelt, ez 2910 főnyi csökkenést jelentett. Így ezek az alakulatok a haderő 34%-át tették ki (4%-os csökkenés). A hivatásos csendőrök létszáma 9773 fő volt, ez 219 főnyi növekedést jelentett. Arányait tekintve maradt a 10%. A határcsendőr alakulatok létszáma 282 fővel emelkedett, így létszáma 3455 fő volt (maradt 3%). A csendőralakulások összlétszáma 37 597 fő volt, ami a haderő 37 %-t tette ki.

3. táblázat: A Nemzeti Hadsereg létszámának megoszlása körletenként 1920. I. félévében

Időpont	1920. január			1920. május			1920. június		
	Alakulatok létszáma	Ebből „csendőralakulás”		Alakulatok létszáma	Ebből „csendőralakulás”		Alakulatok létszáma	Ebből „csendőralakulás”	
Budapesti	0	0		29731	24 134	81%	27688	25936	94%
Székesfehérvári	0	0		9839	2774	28%	9845	1055	11%
Szombathelyi	15726	6698	42%	9678	4 830	50%	10738	1720	16%
Kaposvári	15564	4854	31%	2369	868	36%	9159	5175	56%
Szegedi	11813	10102	9%	11879	4 150	35%	13395	2844	21%
Miskolci	7832	2578	33%	10514	1 872	18%	9868	801	8%
Debreceni	0	0		9 007	1597	18%	10005	1519	15%

Forrás: Suba János szerkesztése a HIM HL adatai alapján.

5. Az 1920. évi békeelhelyezés

5.1. Alakulatok

Az 1920. június 4-én aláírt békediktátum katonai rendelkezései már ismerté váltak, de jogilag még függőbben voltak, a magyar törvényhozás még nem ratifikálta ezeket.¹² Ennek ellenére a katonai vezetés tovább folytatta a haderő fejlesztését és a létszámemelést.

4. táblázat: A Nemzeti Hadsereg szervezési állapota 1920 decemberében

Körletek	Felállított (kész) alakulat			Szervezés alatt lévő alakulat		
	zászlóalj	lov. század	üteg	zászlóalj	lov. század	üteg
Budapesti	4	-	2	2	3,5	1
Székesfehérvári	7	6	3	-	0,5	-
Szombathelyi	8	7	4	-	-	-
Kaposvári	7	0,5	3	-	-	-
Szegedi	6	-	3	1	1	-
Miskolci	5	-	3	2	0,5	-
Debreceni	3	0	1	3	1	2
Összesen	40	13,5	19	8	6,5	3

Forrás: Suba János szerkesztése a HIM HL adatai alapján.

A hadsereg alakulatainak kerületi megoszlása a következő volt: A Budapesti körletben a Karcagi ezred zászlóaljai Esztergomban és Kenyérmezői táborban voltak. A Szolnoki gyalogezred I. zászlóalja Szolnokon, a II. Budapesten volt. A Ceglédi ezred I. zászlóalja Vácott volt. A hadosztály lovasszázada Ceglédre települt. A Budapesti huszárezred két százada Budapesten, a 3. Kecskeméten volt. A tüzérségből kettő üteg Budapesten volt. A lovasezred lovas ütege Kiskunfélegyházán volt.

A Székesfehérvári körlet Székesfehérvári ezredének I. zászlóalja Szönyben és Tatán, a II. zászlóalj Székesfehérváron volt. A Győri gyalogezred I. zászlóalja Győrben, a II. Balassagyarmaton volt. A Veszprémi ezred I. zászlóalja Győrben, a II. Veszprémben volt. A Székesfehérvári vadászzászlóalj (korábbi nevén a Prónay-különítmény) Budapesten volt. A hadosztály lovassága Pápán, a székesfehérvári huszárezred századai: Fehérváron, Szönyben, Nyíregyházán, Nagykállóban és Debrecenben kerültek elhelyezésre. A tüzérség ütegei Győrben, Ácson és Hajmáskéren voltak.

¹² Ez majd csak az 1921. évi XLIX. tc-el fog megtörténi, amelyet 1922. február 7-én fogad el az országgyűlés.

A Szombathelyi körlet alakulatai a Vasi, a Soproni és a Zalaegerszegi gyalogezredek voltak. A Vasi gyalogezred I. zászlóalja a határ mentén volt elhelyezve: Kőszeg, Pinkafő¹³, Felsőőr¹⁴, Léka¹⁵, Szentelek¹⁶ vonalán őrszolgálatot láttak el. A II. zászlóalj Szombathelyen, a III. Körmenten került elhelyezésre. A Soproni gyalogezred II. és III. zászlóalja Sopronban, az I. a határ mentén Kismartonban¹⁷ és Savanyúkúton¹⁸ diszlokált. A hadosztály lovasszázada Keszthelyen volt. A Szombathelyi huszárezred századai Sopronban, Nezsiderben¹⁹ és Kalocsán voltak. A tüzérség három ütege Sopronban, a 4. ütege Szombathelyen kapott helyet.

A kaposvári körlet három ezredéből a Kaposvári ezrednek a II. zászlóalja Kaposváron, az I. zászlóalj századai Babocsán, Berzencén, Sásdon és Dombóváron voltak. A Tolnai gyalogezred II. zászlóalja Tolnán, a 6. százada Szalókon, az I. zászlóalja Szekszárdon a 4. százada Bonyhádön került elhelyezésre. A hadosztály lovasszázada Nagydorogon volt. A tüzérség ütegei Kaposváron és Hajmáskéren voltak.

A Szegedi körletben a Szegedi gyalogezred zászlóaljaiból az I. Szegeden, a II. Budapesten volt, szintén Budapesten volt a szegedi vadászzászlóalj. A Kecskeméti gyalogezred I. zászlóalja Kiskunfélegyházán, a II. zászlóalj Kiskunhalason és Kalocsán volt. A Békéscsabai gyalogezred I. zászlóalja Békéscsabán, a II. Szegeden volt, ennek egy százada Hódmezővásárhelyen állomásozott. A hadosztály lovasszázada Szegeden, míg a tüzérségből egy üteg szintén Szegeden állomásozott, a másik két üteg Kecskeméten került elhelyezésre.

A Miskolci körlet alakulatai közül az Egri gyalogezred két zászlóalja, valamint a Miskolci ezred II. zászlóalja Egerben állomásozott. A Miskolci gyalogezred I. zászlóalja Miskolcon volt. Az Abaúj-Zempléni gyalogezred I. zászlóalja Salgótarjánban, a II. zászlóalj századai Sátoraljaújhelyen, Abaújszántón és Göncön állomásoztak. A lovasszázad és a tüzérség Miskolcon állomásozott, a vadászzászlóalj Gyöngyösre települt.

A Debreceni körletben a Debreceni gyalogezred zászlóaljaiból az I. Debrecenben (egy százada Hajdúszoboszlón), a II. zászlóalj századai Derecskén, Berettyó-

13 Ma: Pinkafeld.

14 Ma: Oberwart.

15 Ma: Lockenhaus.

16 Ma: Stegersbach.

17 Ma: Eisenstat.

18 Ma Bad Sauerbrunn. Kedvelt és felkapott üdülőhely volt, amely köré a falu épült.

19 Ma: Neusiedl am See.

újfaluban és Nyírbátorban voltak. A Nyíregyházi ezred I. zászlóalja Budapesten, a II. Kisvárdán és Mándokon volt. A Mátészalkai gyalogezred alakulatai Mátészalkán és Jászberényben voltak. A hadosztály lovasszázata Debrecenben volt, míg a tüzérségből két üteg szintén Debrecenben, az első pedig Nyíregyházán volt.

5.2. Békeelhelyezés – laktanyák

Ugyanakkor elkészítették a haderő békeelhelyezésének tervezetét is.²⁰ Kijelölték az alakulatok leendő helyőrségeit. Összesen 48 zászlóaljat, 20 lovasszázadot és 21 üteget személyi állománnyal és a fegyverzettel együtt kellett elhelyezni. A katonai vezetés arra törekedett, hogy a haderő területi elhelyezkedése egyenletes és arányos legyen az ország területén. Az 5. táblázat adatai jól mutatják az erre irányuló lépéseket.

5. táblázat: A körletek területén elhelyezésre kerülő alakulatok száma és megoszlása

Körlet	Zászlóalj	Önálló gyalogoszszázad*	Lovasszázad.	Üteg	Utászszázad	Híradószázad	Szállító oszlop
Bp. (Bp. nélkül)	6	6	1	6	2	1	4
Miskolci	6	6	1	6	-	1	4
Debreceni	6	6	1	6	-	1	4
Szegedi	6	6	1	6	2	1	4
Kaposvári	6	6	1	6	-	1	4
Szombathelyi	6	6	1	6	1	1	4
Székesfehérvári	7	7	2,25	8	2	1	4
Összesen	43	43	8,25	44	7	7	28

* Megjegyzés: Önálló gyalogoszszázad alatt: gyalogos híradó, gyalogos árkász, és közelharceszközszázad értendő, ezeket az elhelyezés szempontjából egy körletben kell (célszerű) elhelyezni.

Forrás: Suba János szerkesztése a HIM HL adatai alapján

A cél az volt, hogy a hadosztályokhoz tartozó összes alakulat részére állandó állomáshelyet találjanak, egyrészt télire minden alakulat részére – még ha szűkösen is – laktanyaszerű elhelyezést biztosítsanak, másrészt, hogy a családos hivatásos katonák családjukkal együtt végre letelepedhessenek. Ezért azokat a barakktáborokat, amelyek bár fűthetők voltak, nem vették figyelembe, azok mint biztonsági tartalékok szerepeltek. A Hajmáskéri tábort eleve mozgó alakulatoknak tartották fent. A nyári időszakban még rendelkezésre állt 30-40 000 főnyi férőhely a különböző barakkokban.

20 HIM HL 68.948-eln.1.-1920. A nemzeti hadsereg békeelhelyezése.

A magyarországi laktanyák befogadóképesség szerint – az ismert történelmi körülmények következtében – a régi békeállományú kötelékek: zászlóalj, lovasosztály, üteg (4-800 fő) elhelyezésére voltak alkalmasak. Kivétel ez alól a volt közös hadsereg lovas laktanyái voltak, amelyekbe kettő osztály (8-1000 főt) fért. Így a laktanyákban lévő legénységi szobák (körletek), a férőhelyeknek csak a felét tudták fedezni. Ezért az összes nélkülözhető helységet legénységi körletekkel kellett átalakítani, hogy a megfelelő számú férőhelyet biztosítani tudják.

A laktanyák befogadóképességének számítására egy külön számítási osztályt, ún. békeegységet vezettek be, amely azt jelentette, hogy egy gyalogos zászlóalj 300, egy lovasszászad 100, egy üteg pedig ugyancsak 100 férőhelyet foglal el. A 6. táblázatban körletenként ismertetjük, hogy hány laktanyára volt ehhez szükség.

6. táblázat: A laktanyák férőhelyei "békeegységre" átszámítva

Alakulatok	Zászlóalj	Lovas-szászad	Üteg	Zászlóalj	Lovas-szászad	Üteg	Zászlóalj	Lovas-szászad	Üteg
Körlet neve	laktanya szükséges			van laktanya			laktanyafölösleg		
Bp-i (Bp. nélkül)	13,5	3	6	16	6	3	3	3	6
Miskolci	12,75	3	6	10	12	5		5	
Debreceni	12,75	3	6	5	14	0			
Szegedi	13,5	3	6	15	17	3	3,25	11	
Kaposvári	12,75	3	6	10	7	5	0,75	3	
Szombathelyi	13,5	3	6	14	16,5	5	0,75	12,5	2
Székesfehérvári	15,75	4,25	8	27	13	10	12,8	7,75	2
Budapest				21	6	21	5,5	3	15

Forrás: Suba János szerkesztése a HIM HL adatai alapján

Úgy számoltak, hogy egy három zászlóaljas ezrednek, az ezredközvetlen alakulatokkal együtt négy „békebeli” zászlóaljnyi laktanya kell. A gyaloghadosztály lovasságának egy „békebeli” volt közös huszárlaktanya kell. A lovaglótüzérosztály elhelyezésére egy négyüteges tüzérlaktanya, a híradó (távíró) század, valamint egy utászzászlóalj elhelyezésére egy fél-fél „békebeli” laktanya kell. A szállítóalakulatok (két vonatszázad) elhelyezésére egy lovasszászad vagy üteglaktanya számítandó. A gépkocsiszászadok elhelyezésére főleg kocsiszíneket, raktárakat terveztek igénybe venni.

Ezért a magasabb parancsnokságok irodai férőhelyeit igyekeztek szerényebb méretekre visszaszorítani, és nem laktanyában elhelyezni. Ott csak az illető alakulat (ezred, zászlóalj) irodáit helyezték el.

Az elhelyezést még az is nehezítette, hogy néhány hadosztály még nem a saját körlete területén került elhelyezésre. A 7. táblázatból látható azon laktanyák száma, amelyeket ezek a „területen kívüli alakulatok” foglaltak el.

7. táblázat: A katonai alakulatok laktanyai férőhely kimutatása „békeegységekben”

Alakulatok	Zászlóalj	Lovasszásad	Üteg	Zászlóalj	Lovasszásad	Üteg
Körlet neve	Területi alakulatok által igénybe vett laktanyák			Területen kívüli alakulatok által igénybe vett laktanyák		
Bp-i (Bp. nélkül)	10,5					
Miskolci	10,75	3	6			
Debreceni	10,75	3	6			
Szegedi	11,25	3	6	0,5		
Kaposvári	19,25	3	6			
Szombathelyi	11,25	3	6	2		
Székesfehérvári	14,25	4,25	8	0,5		
Budapest				15	3	6

Forrás: Suba János szerkesztése a HIM HL adatai alapján

A legénységi férőhelyek biztosítása érdekében a laktanyákban lakások céljára kiutalt legénységi szobákat azonnal ki kellett üríteni. Esetenként a tiszti, tiszt-helyettesi lakásokat, amelyek külön épületben voltak, szintén kiürítették. Azokat az épületeket, amelyek békében az oktatást szolgálták (altiszti iskola, századiskola, lőoktató szoba) szintén át kellett alakítani legénységi férőhelyekké.

A laktanyákon kívül más katonai épületeket is kiutaltak a legénység téli elhelyezésére. A Budapesti körlet területén a szolnoki katonai kórházat, a ceglédi ételmezési és az óbudai ágyraktárat, valamint a kelenföldi ruharaktár egy részét.

A Miskolci körlet területén a gyöngyösi katonai kórházat, és Jászberény katonai épületeit. A Debreceni körlet területén a nyíregyházi katonai kórházat és a körlet ételmezési raktárát.

A Szegedi körlet területén a békéscsabai, a kecskeméti és a szegedi katonai kórházakat. A katonai vezetés átírt a Földművelésügyi Minisztériumnak, hogy a mezőhegyesi méntelep osztály férőhelyeit adja át a honvédségnek.

A Kaposvári körlet rendelkezésére Nagykanizsán három békebeli zászlóalj-laktanyát bocsátottak rendelkezésre. A Szombathelyi körlet területén a soproni, a kőszegi és az ostffiaaszonyfai katonai kórházakat, a soproni, a zalaegerszegi, és a mosonmagyaróvári ételmezési raktárakat, valamint a katonai főreáliskola által elfoglalt laktanyát Nagykanizsán. Emellett lépéseket tettek a selmecbányai erdészeti főiskola által elfoglalt soproni laktanyák visszaszerzésére.

A Székesfehérvári katonai körlet területén a csóti és a jutasi katonai kórházat, valamint a komáromi és a győri élelmezési raktárakat utalták ki a csapatoknak (Lásd: a 8. táblázatot).

8. táblázat: Kimutatás a rendelkezésre álló laktanyák²¹ férőhelyeiről 1920.

Körlet	Helyőrség	Elhelyezhető			Körlet	Helyőrség	Elhelyezhető		
		zászlóalj	lovas-század	üteg			zászlóalj	lovas-század	üteg
I.	Balassagyarmat	1			III.	Körmend	1		
	Budapest	27,5	9	25		Kőszeg	2		
	Cegléd		3			Nagykanizsa	5		
	Esztergom	3				Nezsider**		3	
	Jászberény	1	3			Sopron	5	3	5
	Kenyérmező	3				Szombathely	1	5	
	Örkény•	2		3		Zalaegerszeg	5	2,5	
	Piliscsaba•	3				Kaposvár	5		
	Szolnok	1				IV. Pécs	5	3	5
	Tápiósüly•	2				Tolna		4	
II.	Vác		4		Baja		3		
	Csót•	3			Békéscsaba	1			
	Győr	4	2		Gyula	3			
	Hajmáskér•	8		7	Kecskemét	4	11		
	Inota•	3			Kiskunfélegyháza	1			
	Komárom	5	4	3	Szeged	6	3	3	
	Pápa		3		Eger	5			
	Székesfehérvár	4	4		Gyöngyös		6		
	Tata	1			Miskolc	4	6	5	
	Veszprém	2			VI. Sátoraljaújhely	1			
III.	Császárkőbánya*	2			Debrecen	5	6		
	Keszthely		3		Nyíregyháza		8		
	összesen	134,5	98,5	56					

• Megjegyzés: tábor

* Császárkőbánya (Kaisersteinbruch) Királyhida (ma: Bruckendorf) része, határában volt a brucki kiképzőtábor, amelynek egy része a háborúban 3000 fős hadifogolytáborként működött.

** Ma: Neusiedl am See.

Forrás: Suba János szerkesztése a HIM HL adatai alapján

21 Terjedelmi korlátok miatt most nem részletezzük külön a kincstári és a városok által épített és fenntartott ún. városi laktanyákat.

Előírták azt, hogy a Debrecen–Nyíregyháza vonal és a demarkációs vonal közötti területen két zászlóalj (Mátészalkán és Nyírbátoron), a nagyváradi vasútvonal mentén (Berettyóújfaluban) pedig egy zászlóalj kerüljön elhelyezésre. Délen a Fülöpszállás–Kalocsa–Kiskunhalas vonaltól délre egy zászlóaljat vagy két lovasszázadot kellett elhelyezni. Ezek az alakulatok határvédelemre voltak kijelölve.

Összesen 44 helyőrségben 134,5 zászlóalj, 98,5 lovas század és 56 üteg férőhely volt. Ebbe a létszámba még be kell számítani 25 zászlóalj-, 6 lovasszázad és 11 ütegférőhelyet, amelyeket a budapesti központi hatóságok, hadiakadémia, tanintézetek, tanalakulatok stb. elhelyezésére vettek igénybe.

1920-ban összesen 44 helyőrségbe települtek katonai alakulatok. A nyugat-magyarországi területeken – amelyek ekkor még Magyarországhoz tartoztak – szintén az arányosság elve alapján telepítettek katonai erőt. A táborok is fontos szerepet játszottak az elhelyezésben, befogadóképességük több ezer főnyi volt. Például: Örkény 1600 fő és 550 ló; Piliscsaba 2000 fő; Tápiósüly 1200 fő; Császárkőbánya 1980 fő; Csót 2000 fő; Hajmáskér 5000 fő; Inota 2000 fő.

Ezzel a békeelhelyezéssel vágott neki a Nemzeti Hadsereg az 1921-es évnek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

- 1912. LXIII. tc.** A háború esetére szóló kivételes intézkedésről. In: CD Jogtár.
- Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár (HIM HL) 14 280/eln.6.-1919.** A Vörös hadsereg leszerelése. Rendeleti Közlöny. 1919. 48. sz. 155.
- HIM HL 14371/eln.6/-1919.** Vörös hadsereg leszerelés rendelet tárgyában. In: Rendeleti Közlöny, 1919. 50. sz. 189.
- HIM HL 14416/ Eln.5.-1919. sz.** HM rendelet. Nemzeti hadsereg szervezése. In: Rendeleti Közlöny, 1919. 51. sz. 191.
- HIM HL 46 154/Eln.B.- 1920. sz.** rendelet. A HM miniszter és az alája rendelt összes hatóságok, hivatalok, alakulatok, csapatok stb. m. kir. címmel való ellátása. In: Rendeleti Közlöny, 1920. 16. szám. 65.
- HIM HL 95./II./1919.-Föv.sz.** rendelete. A katonai közigazgatás újjászervezése. A Siófoki katonai körletparancsnokság iratai.
- HIM HL 19142/eln.6.o.-1919.-HM.** Átmeneti szervezeti határozványok a katonai körletparancsnokságok számára.
- HIM HL 1065/eln.-1.sz.-1920.** A nemzeti hadsereg hadrendje, 1920. január 15.
- HIM HL 63812/eln.1.sz.-1920.** A nemzeti hadsereg 1920. május 1-i hadrendje.
- HIM HL 67609/eln.1.sz.-1920.** A nemzeti hadsereg hadrendje 1920. június 1-én.
- HIM HL 71500/eln.1.sz.-1920.** Vázlat a békehadereg átmeneti elhelyezéséről.

Feldolgozások

- Nemes Dezső (1953):** Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon, 1919–1921. Budapest.
- Suba János (2015):** A Nemzeti Hadsereg csendőralakulatai 1919–1921. Közép-Európai Közlemények. 2015/4. szám. 47–60. old.
- Suba János (2001):** A Vas vármegyei határőrszázadosok története 1919–1921. Vasi Szemle. Szombathely. 2001/6. szám. 687–704. old.
- Suba János (2007):** Határőrszázadosok zászlóalj 1919–1921. Áttérés a Katonai határőrizetre. Rendvédelem-történeti füzetek. Az Európai és a magyar rendvédelem a XIX–XX. században. 2007. 15. szám. 182–191. old.